

دربارهٔ تصویری که سینما در سال های اخیر از نسل Z ساخته است

آدرس غلط؛ نوجوان هورمون بزهکاری دارد

محمد حسین سلطانی
خبرنگار گروه فرهنگ

این تیتراژی از کانال‌های خبری مملکت در چند روز اخیر است: «اعتراف یک دهه هشتادی؛ شنیدم زمان شاه در مدارس شیرموز و کیک می‌دادند، برای همین به خیابان آمدم.» چه چیزی باعث می‌شود که به دنیا آمدگان یک دهه اعترافشان ارزش خبری پیدا کند. اینکه چنین عبارتی توسط رسانه‌های داخلی طرح شود را می‌شود نوعی بی‌سلیقگی در نظر گرفت و از آن عبور کرد اما موضوع اینجاست که این تیتر تنها یک گزاره رسانه‌ای در میان انبوه گزاره‌های طرح شده نیست. در پس این عبارت یک رویکرد نهفته است که آن را نه فقط در کانال خبری مذکور بلکه تولیدات سینمایی، تولیدات سریالی، نگاه‌شبه‌کاری خارج‌نشین و برنامه‌های تلویزیونی می‌توان مشاهده کرد. داستان را می‌توانیم از اواخرش شروع کنیم، مشخصاً از ۱ مرداد ۱۴۰۴. روزی که فیلم سینمایی «زن و بچه» ساخته سعید روستایی پخشش را آغاز کرد.

فیلم هابوی هورمون می‌دهد

شخصیت اصلی داستان یک مادر جوان است که همسرش را از دست داده و حالا یک پسر نوجوان دارد. پسر قصه با مدرسه و خانواده درگیر است و درگیر یک عشق یک طرفه با زنی هم‌سن مادرش شده است. نوجوان قصه و رویکردی پرخاشگرانه دارد و در مدرسه و در خانه هینه‌آفرین است. سواى این تصویر از شخصیت پسر زن درون قصه ما مشاهده دیگر نوجوانانی هم در داستان هستیم و آن‌ها بچه‌های مدرسه‌اند. نوجوانانی که در مدرسه زندانی شده‌اند و دائماً در حال گلاویز شدن با یکدیگرند. دوربین روستایی در تمام زمانی که به سراغ بچه‌ها در مدرسه می‌رود زاویه‌ای از رویبر و ندارد و دوربین از بالا به پایین نگاه می‌کند. انگار روستایی تمام تلاشش را معطوف به این کرده است که نوجوان را موجودی گیر افتاده در ساختار نشان دهد که می‌خواهد از این دایره بیرون بزند اما نمی‌تواند. موجوداتی به بلوغ نرسیده، پر خاشگر و البته باذهنی بسیار ساده و درگیر دغدغه‌های ناشی از تغییرات هورمونی. نوجوان سریال روستایی بوی هورمون می‌دهد. حالا یک سؤال؛ آیا تصویری که روستایی از نوجوان می‌سازد با آن تصویر کانال خبری ذکر شده به تصویر می‌کشد، تفاوتی دارد؟ نکته قابل توجه اینجاست که وقتی پسر نوجوان قصه می‌میرد، مخاطب طرف نوجوان نمی‌ایستد و مرگ او را ناشی از جهل خودش می‌داند، جهلی که دلیلی ندارد جز همان بوی هورمون.

با این همه «زن و بچه» تنها قصه‌ای نیست که با این زاویه دید به سراغ نوجوان می‌رود. به حدود ۶ ماه قبل می‌رویم و اوایل اسفند ۱۴۰۳، زمانی که «رها» اکران عمومی‌اش را آغاز کرد. فیلمی که خانواده‌ای را به تصویر می‌کشد با دو نوجوان دهه هشتادی. نکته جالب اینجاست که مجدداً هر دو نوجوان قصه دوباره هزن هزن می‌آفرینند. یکی‌شان قتل مرتکب می‌شود و دیگری در حین ورود به خانه دیگران فوت می‌کند. دوباره سرنوشت نوجوان داستان با مرگ هم‌راه است، آن‌هم مرگ‌هایی که خوشدان با تصمیمات احساسی در آن دخیل بودند. چه در «رها» و چه در «زن و بچه» والدین و شرایط اجتماعی در مرگ و بزهکاری نوجوانان دخیل هستند؛ اما مخاطب حق را به آن‌ها نمی‌دهد. آن‌ها دچار مرگ می‌شوند چون تصمیماتشان احساسی است و بوی هورمون می‌دهد. کارگردان دو اثر می‌خواهد این گزاره را بین مردم جا بیندازد که شرایط اجتماعی باعث شده که نوجوانان سرنوشتی به جز مرگ نداشته باشند؛ اما موضوع اینجاست که سیر روایی به نحوی است که مرگ نوجوان قصه تنها به یک پیچ در قصه خلاصه می‌شود و او در حد یک معضل اجتماعی می‌ماند و بخشی از معضلاتی می‌شود که شخصیت بزرگ‌سال قصه با آن‌ها درگیر هستند. بر همین اساس بازیگران نوجوان در حد یک کاریکاتور از نوجوان باقی می‌ماند یک هودی و شلوار لی به تن دارد و یک هدفون بزرگ در گوش. او و خواسته‌هایش و دایره روابطش با والدین دائماً درگیر عقده ادیپ است و از اساس یک دختر با مادرش با یک پسر با پدرش ارتباطی ندارد. باز درباره

لس آنجلسی‌ها در آزمون وطن دوستی مردود شدند

سلبریتی‌های اجاره‌ای

ایمان عظیمی
خبرنگار گروه فرهنگ

وقایع دی‌ماه گذشته، از نو مرز میان دوست و دشمن را مشخص کرد. عده‌ای همیشه در جبهه حق علیه باطل، برخی در طرف دشمن و بعضی هم با در نظر گرفتن منافع مادی خویش جایی در این قصه ندارند. رسانه‌های جریان اصلی فرعی داخل ایران از طیف چپ گرفته تا راست هر وقت می‌خواهند نقبی به سلبریتی‌های آن‌رو آوری بزنند «اشکان خضییی»، «حمید فرخ‌نژاد»، «احسان کریمی» و... کسه به‌تازگی از ایران رفته‌اند را خط‌سלב قرار می‌دهند، اما در برخورد با دیگر چهره‌های شناخته‌شده رسانه‌ای و به‌اصطلاح هنری در خاک لس‌آنجلس مماشات نشان می‌دهند یا این قماش را در تحلیل‌هایشان به حساب نمی‌آورند، درحالی‌که آن‌ها مسالیاان سال است که کنترل کاملی روی ادراک مخاطبان و دوستدارانشان دارند و در این مواقع نیز بدون رعایت هیچ باید و نبایدی خطوط قرمز اخلاقی و قانونی جامعه‌میزبان را در فضای مجازی رد می‌کنند تا جایی که حتی درخواست حمله نظامی به خاک کشورشان را دارند و بی‌محابا فریادش می‌زنند. اما این افراد دقیقاً چه کسانی‌اند؟

جفتک رپر درجه‌سه به راجر واترز

در میان‌اثرهای موسیقی، «رپ» بیشترین میزان تأثیرگذاری را روی افکار مخاطبان جوان و به‌قول اهل فن «نسل زد» دارد. اتفاقی که در دهه شصت و به‌خصوص هفتاد میلادی به‌دست‌راک استارها افتاد، اکنون به‌شکل دیگر در حال تکرار است. تاریخ او را بل در هیئت تراژدی و مرتبه دو به‌صورت کم‌دی تکرار می‌شود و ما در حال حاضر با جنبه کمیک تاریخ مواجهیم. توفیق‌ژانر راک در دهه هفتاد میلادی براساس زمینه‌های پررنگ اجتماعی و سیاسی در دهه‌شصت ایجاد شد. درست در زمان ورود ارتش آمریکا به جنگ ویتنام در سال ۱۹۶۴ گروهی از جوانان عاصی برای بیان اعتراض خود به دخالت ایالات متحده در امور داخلی کشورهای دیگر دست به دامان موسیقی شدند. تا پیش‌ازاین دوره هنر کاملاً جنبه‌ای کارکردگرایانه داشت و در خدمت دولت‌های مرکزی بود، ولی حضور همه‌جانبه آمریکا در ویتنام تمام معادلات را به نفع هنرمندان عاصی و مستقل تغییر داد. آن‌ها علاقه‌ای به تبعیت از کمپانی‌های پخش موزیک نداشتند و از عمق جانشان می‌خواستند تا زیر میز بزنند و بازی غول‌ها را خراب کنند. از «جیم مورسون» و گروه «دورز» گرفته تا «باب دیلن» و بند «بلک سبث» همه در مدمت جنگ ترانه نوشته و اجرا کردند. گروه پراگرسیو راک انگلیسی

«رها» هم همین پرسش را می‌توان طرح کرد؛ آیا تصویری که فرهمند از نوجوان می‌سازد با آن تصویری که کانال خبری ذکر شده به تصویر می‌کشد، تفاوتی دارد؟ نوجوانی که از اساس چهارچوب‌های اخلاقی برای خودش قائل نیست و می‌تواند برای دستیابی به خواسته‌هایش دست به دزدی و قتل بزند.

داستان از هورمون به غریزه می‌رود

کنش مبتنی بر هورمون در فیلم‌های «رها» و «زن و بچه» بسط پیدا می‌کند و به «بی‌سروصدا» و «غریزه» می‌رسد. فیلم‌هایی که تمرکزشان را از هورمون به غریزه جنسیتی سوق می‌دهند. فیلم «بی‌سروصدا» ساخته مجیدرضا مصطفوی، داستان یک خانواده طبقه فرودست را نشان می‌دهد که پسر این خانواده به دلیل شرایط اجتماعی بد خانواده به یک زن بزرگتر از خودش پناه می‌برد و در نهایت با او از خانواده فرار می‌کند. «بی‌سروصدا» از اساس خانواده‌نمی‌سازد. پسر قصه هم بر مبنای غریزه جنسی خود عمل کرده و موفق می‌شود تا از این خانواده‌شکل نگرفته فرار کند. نوجوان داستان در رویاها و تخیل‌های خانواده‌اش مانده و در نهایت رویای خود را انتخاب می‌کند. رویایی که به فرار با یک دختر چندین سال بزرگتر از خود می‌انجامد. مهم‌ترین مسئله‌ای که «بی‌سروصدا» مطرح می‌کند فاصله بین پسر داستان با پدرش است. پدری که ناتوان از اعمال قدرت بر فرزند است و فرزندی که آرزوهای کودکی پدر را به ظهور می‌رساند. ماجرای فیلم «غریزه» هم بر همین روند است، کاراکتر اصلی داستان با پدرش دچار درگیری عشقی می‌شود و تمام مسئله آن‌ها هورمون و غریزه‌شان است. دختر نوجوان قصه هم گوشت قربانی بین دو مرد قصه است و مقصد غریزه‌هایشان. این دو نوجوان چیزی فراتر از غریزه‌هایشان پیش نمی‌روند و مشخصاً تنها مسیری که برای زندگی در نظر دارند تغییرات هورمونی است که دنبالش می‌کنند. نکته این دو اثر در این است که «بی‌سروصدا» و «غریزه» بر خلاف «رها» و «زن و بچه»، والد جنس مخالف را با کاراکتر اصلی درگیر نمی‌کنند؛ اما نکته اینجاست که شخصیت‌ها با والد جنس موافق در غریزه‌هایشان درگیر هستند.

نوجوان هاکنشگر می‌شوند

بسا آنکه ۴ فیلم از ۶ فیلم مربوط به نوجوان در جدول اکران، نوجوان را یا بزه‌کار و یا صرفاً درگیر تغییرات هورمونی نشان می‌دهند؛ اما فیلم‌هایی هم وجود دارند که قدری متفاوت به داستان نگاه می‌کنند. «بچه مردم» و «زیا صدامی کن» را تنها فیلم‌های شنا کرده در خلاف جهت سینما می‌توان دانست.

فیلم‌هایی که هیچ کدام در چهارچوب سینمای اجتماعی ایران دسته‌بندی نمی‌شوند. «بچه مردم» به کارگردانی محمود کر می‌نوجوان دهه شصت را به تصویر می‌کشد و بیش از آنکه او را درگیر در غرایز بداند درگیر هویت نشان می‌دهد. نوجوانی که در نهایت برای رسیدن به کیستی خود پا به جبهه‌های جنگ می‌گذارد. از طرفی «بچه مردم» و «زیا صدامی کن»، تنها فیلم‌هایی هستند که شخصیت اصلی داستانشان نوجوان است و نقش‌های حاشیه‌ای مکمل را به نوجوان‌ها نمی‌سپارند.

از طرفی «زیا صدامی کن» صدرعاملی نیز به‌جای آنکه دچار بزهکاری باشد، دنبال ساختن خانواده فروپاشیده خود است، خانواده‌ای که به دلایل شرایط اجتماعی انسجامش را از دست داده و حالا نسل جدید باید آن را به انسجام مجدد برساند. این‌ها همه دو فیلم صدرعاملی و «بچه مردم» مسئله‌شان در جای دیگری نهفته است. هر دوی این آثار نوجوان امروز را پا به تصویر نمی‌کشند یا از زاویه پدر و مادر روایت می‌کنند. بچه مردم برای روایت کردن نوجوان به دهه شصست می‌رود و در «زیا صدامی کن» قصه پدر تعریف می‌شود تا دختر. دختر داستان مختصات نوجوان دهه نود و هشتاد را ندارد و فرقی بین آن و دهه شصت و هفتاد قائل نمی‌توان شد.

نوجوان شما هم بزه‌کار است؟

با تمام این تفصیلات، تصویر نوجوان در سینمای ایران ۱۴۰۴ به‌ندرت از یک معضل اجتماعی فراتر می‌رود. معضلی که اگر چند کیلومتر آن‌طرف‌تر و به سمت غرب برویم، دیگر یک معضل اجتماعی نیست؛ بلکه قهرمان است. نوجوان در سینمای آمریکا قهرمانی است که شاید درگیر هورمون‌ها و یا غریزه‌اش باشد؛ اما در نهایت قصه شخصیت اصلی و قهرمان داستان تصویر می‌شود. قهرمانی که می‌تواند شهر را و حتی کشور را تغییر بدهد. اوسیا به لشکر نیست، بزه‌کار و قاتل نیست و اگر هم باشد خانواده دارد. خانواده‌ای که باعث بحران نیست، بلکه حل‌کننده بحران است. مثال واضحش هم سریال نوجوانی است. مینی‌سیرالی که در آن نوجوان قصه به‌دلیل معضلات فرهنگی و اجتماعی مرتکب قتل می‌شود، اما او خانواده دارد. فیلم با کتایه در برابر مدرسه و خانواده مواجه نمی‌شود، بلکه نوجوان را در متن قرار داده و ساختار را دچار نقد می‌کند. نوجوان داستان نوجوانی دچار بزه می‌شود؛ اما هنوز انسان است نه یک هورمون متحرک. او خانواده‌ای دارد که در کنار بحران‌ها فرزندشان را در آغوش می‌گیرند و ساختار اجتماعی نیز تلاش می‌کند آن نوجوان را بشناسد؛ هر چند در قدم اول مجبور است از او اعتراف به قتل بگیرد.

رضا رویگری، بازیگر «مختارنامه» و خوانندهٔ اثرنوستالژیک «ایران ایران» درگذشت

از خون شهیدانت صد لاله به بار آید

محمد مهدی عبدالله‌زاده
خبرنگار گروه فرهنگ

در تاریخ پرفرازونشیب هنر معاصر ایران، معدود چهره‌هایی را می‌توان یافت که در اتمسفری میان‌رشته‌ای و چندساحتی، هم فرزند خلف سنت باشند و هم پیشگام مدرنیسم. رضا رویگری بی‌شک یکی از همین نام‌های استثنایی است؛ هنر مندی که نمی‌توان او را در قابی یک‌بعدی محدود کرد. او که بهرام‌ده از کوچ‌بام‌های مذهبی تجریش و تک‌خون هیئت‌های عزاداری بود، به‌ناگاه‌سر از آوانگاردترین جریان تئاتری دههٔ ۱۳۵۰ درآورد، در آستانه انقلاب به «طنین اعتراض» یک ملت بدل شد، در دههٔ ۱۳۶۰ گیشه‌ها را فتح کرد و در نهایت، در هیئت یک سردار ایرانی، ادای دینی ماندگار به باورهای ریشه‌دار مذهبی‌اش داشت. حالا که طنین صدای این «باغی خوش‌سیما» به ابدیت پیوسته، کارنامه او فراتر از نام یک بازیگر، به‌مثابهٔ فصلی تمام‌عیار از تلاقی سنت و مدرنیسم در تاریخ معاصر ما، شایستهٔ بازخوانی است.

پردهٔ اول: میراث «کارگاه نمایش»

برای درک ریشه‌های بازیگری رویگری، باید به دهلیزهای ساختمان قدیمی «کارگاه نمایش» بازگشت؛ نقطه‌ای که تئاتر ایران، گذار از کلاسیسیسم به فرم‌های تجربی را تجربه می‌کرد. رویگری جوان که جوهرهٔ صدايش را از مؤذنی بر پشت‌بام‌های تجریش و قرانت قرآن در مسجد اعظم وام گرفته بود، با نمایش «عبادتی بر زندگی‌نامه حسین‌بن‌منصور حلاج» (به‌کارگردانی خجسته‌کیا) پا به این عرصه گذاشت. او نه در مقام یک آماتور، بلکه به‌عنوان هنرمندی مسلط به دستگاه‌های آوازی، به این جریان پیوست.

حضور در کارگاه نمایش، او را در معرض دو قطب متضاد، اما سازنده قرار داد. از یک‌سو، همکاری با آربی آوانسیان در آثاری چون «ویس و رامین»، او را با تئاتر فرمالیستی و انتزاعی آشنا کرد. آوانسیان از بازیگر «بدنمندی» و «ایجاز در سکوت» می‌خواست؛ مهارتی که به رویگری آموخت چگونه بدون تکیه بر کلام و تنها با اقتدار نگاه، صحنه را تسخیر کند.

از سوی دیگر، پیوستن به «گروه کوچه» و همزیستی هنری با اسماعیل خلیج، او را به عمق رئالیسم غربیان جنوب شهر برد. در نمایش‌هایی همچون «گلدونه خانم»، او زیست‌آدم‌های فرودست و زبان کوچه و بازار را مشق کرد. این دیالکتیک مِیان «فرم‌گرایی انتزاعی» و «ناتورالیسم خلیج»، از او بازیگری ساخت که سال‌ها بعد می‌توانست به‌راحتی میان نقش‌های تاریخی فاخر و شخصیت‌های خاکستری و لمین (در آثاری چون «بوتیک» یا «اجاره‌نشین‌ها») حرکت کند.

پردهٔ دوم: حنجره‌ای برای تاریخ

بهمن ۱۳۵۷، برای رویگری نقطهٔ عزیمت از صحنهٔ تئاتر به حافظهٔ شیداری یک ملت بود. همکاری او با فریدون خشنود منجر به خلق اثری شد که به‌درستی آن را «شناسنامهٔ صوتی انقلاب» می‌نامند. «ناتورالیسم خلیج»، از او بازیگری ساخت که سال‌ها بعد می‌توانست به‌راحتی میان نقش‌های تاریخی فاخر و شخصیت‌های خاکستری و لمین (در آثاری چون «بوتیک» یا «اجاره‌نشین‌ها») حرکت کند.

بهمن ۱۳۵۷، برای رویگری نقطهٔ عزیمت از صحنهٔ تئاتر به حافظهٔ شیداری یک ملت بود. همکاری او با فریدون خشنود منجر به خلق اثری شد که به‌درستی آن را «شناسنامهٔ صوتی انقلاب» می‌نامند. «ناتورالیسم خلیج»، از او بازیگری ساخت که سال‌ها بعد می‌توانست به‌راحتی میان نقش‌های تاریخی فاخر و شخصیت‌های خاکستری و لمین (در آثاری چون «بوتیک» یا «اجاره‌نشین‌ها») حرکت کند.

جایگاه اسطوره‌ای آن تک‌ترانه را برخاسته از بطن و بطن را تکرار کنند.

پردهٔ سوم: از قهرمان اکشن تا ضدقهرمان خاکستری

در دههٔ ۱۳۶۰، سینمای ایران در پی قهرمان بود و رویگری با فیزیک متناسب و چهرهٔ فتوژنیک، به ستارهٔ بی‌بدیل سینمای بدنه تبدیل شد. فیلم «عقاب‌ها» (۱۳۶۳) او را به اوج شهرت رساند؛ اما هوشمندی او مانع از درجاژدن در تیپ «جوان اول» شد.

نقطه عطف بلوغ تکنیکی او را باید در «بوتیک» (حمید نعمت‌الله – ۱۳۸۲) جست‌وجو کرد. نقش «شاپوری»، مردی فاسد با لایه‌های روانی پیچیده و طنازی گزنده، شاهکار کارنامهٔ سینمایی اوست. رویگری با درک درست از مفهوم «آنتاگونیست»، شاپوری را روی لبهٔ تیغ بازی کرد؛ شخصیتی که مخاطب را میان ازتر جاز و تحسین معلق نگه می‌داشت. او در این فیلم، تمام آموخته‌هایش از دوران کارگاه نمایش در خلق ضدقهرمان‌های چندبُعدی را به‌کار گرفت تا یکی از ماندگارترین شخصیت‌های تاریخ سینمای ایران را خلق کند.

پردهٔ چهارم: تلاقی باور و هنر

شاید شخصی‌ترین فصل زندگی هنری رویگری، تجسّدبخشیدن به کاراکتر «کیان» (کیسان ابوعمره) در سریال «مختارنامه» باشد. برای او، عشق به آستانِ سیدالشهدا (ع) نه یک موضوع موروّی که ریشه در تجربه‌ای وجودی داشت. حکایت شفای معجزه‌آسای او در کودکی و نذر مادر، باوری عمیق را در جانش نهانیده کرده بود. داوود می‌بایقری با آگاهی از توانمندی‌های رزمی و قدرت بیان رویگری، او را یگانه گزینه برای نقش کیان می‌دانست. رویگری در این نقش، نماد «ایرانی مسلمان» شد؛ سرداری که نه برای قدرت، بلکه برای دادخواهی شمشیر می‌زد. سکانس وداع و شهادت کیان، تجلّی‌گاه پیوند میان «تکنیک بازیگری» و «اشراق درونی» هنرمندی بود که سال‌ها در انتظار چنین ادای دینی به ریشه‌های خویش بود. امروز، اول‌بهمن‌ماه ۱۴۰۴، رضا رویگری درحالی‌رخ در نقاب خاک کشید که کارنامه‌اش سرشار از «دویدن‌های مدام» است؛ دویدنی خستگی‌ناپذیر میان تئاتر و سینما، میان سنت و مدرنیسم، و میان نقش‌های منفی پرچذبه و قهرمان‌های ایمنی. اگرچه در سال‌های اخیر، رنج بیماری تجربه می‌کند و به‌خاطر توهمی که مخاطبان ایرانی‌شان از رویای آمریکا دارند پرده از واقعیت برنمی‌دارند تا مبادا دستشان روشود، ولی برای خرید توجه حاضر به انجام هر فعل قبیح و زشتی هستند. منصور دراین‌بین تنها یک نمونه است و مثال‌ها در این‌باره بسیار زیادند، پس کاملاً طبیعی است که از این فرصت‌ها برای تخلیه انرژی خود استفاده و لباس چریک انقلابی به تن کنند، نکته جالب ماجرا اما آنجاست که از نگاه غربی‌ها و به‌ویژه آمریکایی‌ها این قبیل کارها به‌شدت قبیح تلقی می‌شود. آن‌ها خیانت به پرچم نظام مستقر را برخلاف جماعت بی‌وطن برنمی‌تابند.

فرهنگ‌ساز

فرهنگ‌ساز

فرهنگ‌ساز